

Відгук
отримано
06.05.2021р.
Голова спеціалізованої
вченої ради ДФ 26.133.009
доктор філологічних наук
професор Бровко О.О.

1

Голові спеціалізованої вченої
ради
ДФ 26.133.009 у
Київському університеті
імені Бориса Грінченка
доктору філологічних наук,
професору
завідувачу кафедри
української літератури,
компаративістики і
грінченкознавства
Інституту філології
Бровко Олені Олександрівні

Відгук

офіційного опонента **Степанової Ганни Аркадіївни**, доктора філологічних наук, професора кафедри англійської філології та перекладу, проректора з наукової діяльності Університету імені Альфреда Нобеля (м. Дніпро) на дисертаційну роботу **Квіцинської Вікторії Віталіївни «Інтермедіальні модифікації у творчості Михайла Жука»**, подану на здобуття ступеня доктора філософії зі спеціальності 035 «Філологія», галузь знань 03 Гуманітарні науки

1. Актуальність теми дослідження

Проблема інтермедіальності сьогодні є однією з найактуальніших і найцікавіших у сучасній гуманітаристиці. Її актуалізація в літературознавстві є наслідком специфіки розвитку українського і світового літературного процесу. Зміна культурних парадигм, що відбулася вже у ХХ столітті, починаючи з модернізму, розімкнула межі літератури як виду мистецтва, зробила її відкритою до залучення форм і засобів інших видів мистецтв. Література перестала бути літературоцентричною, започаткувавши перехід до мистецтвоцентричності, внаслідок чого інтермедіальність стала однією з визначних тенденцій в літературі і водночас величезним простором для дослідницьких рефлексій. Інтермедіальний вимір художнього твору цікавий

сам по собі, але ще цікавішим і найактуальнішим його дослідження стає тоді, коли мистецький синтез є властивістю художньої свідомості однієї творчої постаті, що втілила у собі універсальність мистецтва.

В українській літературі є чимало постатей, у творчості яких здійснюється пошук нових художньо-естетичних форм, стилів, і в цьому пошуку – становлення нових літературних шкіл, течій, напрямків. В цьому сенсі творчість таких письменників увиразнює, поповнює історико-літературний процес і тому потребує комплексного, системного дослідження. До таких фігур належить Михайло Іванович Жук – український живописець, графік, кераміст, письменник, перекладач, який був відомим художником, проте його літературна спадщина залишилася на периферії літературного процесу. Його творчість часто привертала увагу вітчизняних дослідників образотворчого мистецтва, але літературна грань його таланту залишилася за межами інтересів читачів і вчених і так досі і не набула адекватного висвітлення в науковому дискурсі. Тому спроба дослідження інтермедіальних граней творчості М. Жука, здійснена Вікторією Віталіївною Квіцинською, є вагомим кроком в цьому напрямку.

Тож, актуальність теми дослідження не викликає сумнівів і вбачається у двох аспектах: по-перше, актуальним є дослідження специфіки інтермедіального аналізу літературного твору, характеристики основних елементів інтермедіальної поетики; по-друге, безумовно актуальним є повернення творів М. Жука в український літературний обіг і дослідження літературної спадщини письменника та живописця, її жанрово-стильової специфіки в контексті інтермедіальності. І ці аспекти реалізовані в меті роботи, що полягає у «розкритті жанрово-стильової різноманітності поезії та прози М. Жука в її органічному зв'язку з художньою діяльністю митця – письменника й маляра» (с. 18).

2. Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації

Меті роботи відповідає обрана методологія дослідження, в якій застосовані загальнонаукові (біографічний, описовий) і літературознавчі методи (інтермедіальний підхід, порівняльно-типологічний, психоаналітичний, семіотичний методи). Застосування кожного методу обґрунтоване і не викликає заперечень.

Дисертація В.В. Квіцинської логічно структурована. Кожний з трьох розділів орієнтований на осмислення певного ряду проблем, проте всі вони підпорядковані єдиній ідеї дослідження – висвітлити інтермедіальний аспект літературної спадщини М. Жука в контексті її жанрово-стильової своєрідності. Комплекс проблем, осмислених авторкою, охоплює дослідження літературної творчості в інтермедіальному вимірі; життєвого і творчого шляху М. Жука в контексті сучасних йому мистецьких парадигм; мистецько-стильового контексту творчості М. Жука; вмотивування естетичних засад раннього модернізму в ліриці письменника; визначення жанрово-стильових домінант його малої прози; дослідження жанрових особливостей літературної казки у мистецькому та культурно-історичному контексті; обґрунтування змістовної єдності казок М. Жука.

Специфіка системного підходу Вікторії Віталіївни до вирішення поставлених завдань проявляється вже у першому розділі дисертації *«Письменницька (не)реалізованість М. Жука-митця у світлі інтермедіальності»*. В ньому визначаються основні положення теоретичної концепції інтермедіальності в зарубіжному та вітчизняному науковому дискурсі та становлення художньої свідомості М. Жука як синтетичної – на межі живопису та літератури, що визначає своєрідність творчої реалізації митця. Підрозділ 1.1. *«Літературна творчість у контексті інтермедіальних досліджень»* привертає увагу виваженістю і ґрунтовністю, з якою дисертантка здійснила аналіз значного масиву вітчизняних та зарубіжних наукових праць, присвячених дослідженню проблеми інтермедіальності як в

діахронічному, так і в синхронічному вимірах. Існуючі погляди сучасних науковців дисертантка доповнює власними міркуваннями та висновками щодо специфіки інтермедіального концепту, його структури і моделей.

Систематизуючи відомі теоретичні концепції, дисертантка зупиняється на історичних і сучасних методологічних засадах інтермедіальності, обґрунтовує цей феномен як на рівні іманентної властивості художнього твору, так і на рівні діалогу мистецтв та культур в його бахтінському розумінні. Авторка визначає основні питання, що створюють коло проблем інтермедіальності, зосереджуючись на тих, що є методологічно важливими для осмислення обраних в дисертації проблем – дослідження інтермедіальності як взаємодії різних кодових систем (мистецтв), ієрархізованої типології інтермедіальних явищ, моделювання інтермедіальних взаємодій тощо. Відштовхуючись від проаналізованих концепцій, дисертантка вмотивовує два рівні взаємодії мистецтв – технічно-матеріальний та семантико-досвідовий. Привертає увагу осмислення дисертанткою інтермедіального контексту творчості українських митців. В.В. Квіцинська простежує вплив живопису на літературу на рівні художніх образів, стильової манери, художньої форми в цілому. Міркування В.В. Квіцинської цілком слушні і не викликають заперечень.

Особливостям становлення художнього мислення Михайла Жука присвячений підрозділ 1.2. «Багатогранна творча постать і драматична доля М. Жука – письменника й художника», в якому здійснена вдала спроба осмислити шляхи формування М. Жука як творчої постаті, якій притаманне синтетичне мистецьке мислення і чия літературна діяльність розглядається у єдності с діяльністю художника. Досліджуючи біографію митця як визначальний чинник його художньої творчості, дисертантка зосереджується на становленні модерністської образотворчої манери М. Жука під впливом краківської мистецької школи, бо саме там формувався його творчий світ зацікавлень у єдності образотворчого, літературного та музичного мистецтв. Дисертантка переконлива в тому, що своєрідність художнього мислення

М. Жука становить єдність європейської модерністської естетики з традицією народного малярства. Авторка простежує, як інтермедіальна складова стилю М. Жука оприявлена в єдності малярства і музики у створених ним портретах. Приваблює те, що дослідження етапів біографії М. Жука відбувається разом із осмисленням специфіки культурного контексту – польського і українського, формуванням модерністської естетики в мистецтві. Тим самим творчість М. Жука уводиться до європейського культурного контексту, де його малярські погляди суголосні з польською школою, а літературні вподобання – з українською, що сформувалися у духовному оточенні М. Коцюбинського, І. Франка, Д. Лукіяновича та ін. Думки дисертантки з цього приводу логічні, переконливі і заслуговують схвалення.

Формуванню естетичних засад творчості М. Жука на шляху письменства присвячений другий розділ дисертації *«Жанрово-стильові пошуки М. Жука – поета й прозаїка»*. Цілком слушною, наш погляд, інтенцією авторки є осмислення творчих надбань митця в європейському та українському культурно-естетичному контексті. У підрозділі 2.1. *«Мистецько-стильовий контекст творчості М. Жука»* надається широка панорама становлення модерністських течій в образотворчому мистецтві та в літературі. Дисертантка ретельно аналізує чинники впливу імпресіонізму та постімпресіонізму на літературу, зосереджуючи увагу на малярській школі С. Виспянського та літературний М. Коцюбинського, які у своїй творчості представляв М. Жук і які, і в цьому дисертантка переконлива, «забезпечили появу нової інтермедіальної якості» (с. 69) естетичного методу письменника. Дисертантка обґрунтовує, що імпресіоністичний вплив на літературу, притаманний школі М. Коцюбинського, позначився на художньому мовленні, на усіченому синтаксисі, на фабулі, що не мала канонічної завершеності, на поширенні синтетичних жанрових утворень, запозичених із суміжних мистецтв – етюдів, ескізів, ноктюрнів тощо (с. 64). Такий підхід вбачаємо перспективним, оскільки дисертантці вдалося виразити і своєрідність

творчих надбань М. Жука, і раннього українського літературного модернізму в цілому.

Ретельно опрацьоване культурно-естетичне підґрунтя стало запорукою цікавого аналізу літературних творів М. Жука, представленого у подальших підрозділах. У підрозділі 2.2. «Рефлексії раннього модернізму в ліриці М. Жука» наданий аналіз поетичної спадщини митця. Об'єктом дослідження стають ліричні цикли «В дні кришталеві», «Гори», «Вечірня симфонія», «Раб», «Море», «In vino veritas», «На струнах» тощо та вінок сонетів. Авторка визначає в поезії М. Жука стильові риси неоромантизму, символізму, імажинізму, імпресіонізму та постімпресіонізму. Авторка вдало демонструє, як використані поетом засоби образотворчого мистецтва – метафоричні кольори, пластичні образи, візуальні ефекти – створюють канву віршового тексту і дозволяють митцю досягнути єдності форми і змісту, інтонаційно-ритмічної структури, розвитку ліричного конфлікту, що притаманне не тільки поезії, але й прозі письменника. Дослідженню прози присвячений підрозділ 2.3. «Жанрово-стильові виміри малої прози М. Жука», де об'єктом аналізу є твори «Мені казали: “Ще молодий”», «Дора», «Вона», «Етюд», «Смуток», «Про короля», «Тюльпани», «Пісменник» та ін. Дисертантка простежує, як в прозі М. Жука визрівали притаманні модерністській естетиці жанрові риси, визначаючи, що інтермедіальність увиразнювалася на рівні жанру і під пером М. Жука синтезувала образотворчі та літературні генологічні утворення – психологічну новелу-настрій, мініатюру, ескіз, етюд, замальовку, акварель тощо. Спостереження В.В. Квіцинської цікаві, висновки обґрунтовані і розкривають специфіку інтермедіального мислення митця.

Жанрова своєрідність казки досліджується у третьому розділі дисертації «*Новаторство М. Жука-казкаря*». Формування жанру казки в творчості М. Жука розглядається у зіставленні із традицією української літературної казки, на яку письменник спирався (підрозділ 3.1. «Мистецький та позамистецький контексти розвитку літературної казки 1920-х років»). Обґрунтовуючи три тематичні групи казок – чарівні, побутові та

аніمالістичні, дисертантка виокремлює їх жанрово-структурні ознаки (анекдотичні, кумулятивні, авантюрні, пригодницькі, легендарні, гумористичні та сатиричні), наголошуючи при цьому на переосмисленні М. Жуком фабул української народної казки, а також англійської, французької, японської та ін. казок. Аналізуючи формальний бік жанру казки М. Жука, авторка наголошує на синтетичності казково-жанрових утворень, що полягає у наявності елементів притчі, новелістичних елементів у казковій оповіді, прийомів вставних новел, віршів, пісень, фабульної інтриги, авантюрно-пригодницьких колізій (с. 158). Ці положення жанрової концепції казок письменника, обґрунтовані дисертанткою, знаходять підтвердження в аналізі творів, представлених у підрозділі 3.2. «Змістове нюансування казок М. Жука», де об'єктом дослідження стають казки «Три глечика», «Золотий горішок», «Спляча красуня», «Свинка», «Добро», «Клопіт», «Циган і чорт» тощо. Логіка аналізу дозволяє В.В. Квіцинській дійти висновку про невідповідність казок М. Жука літературному жанровому канону, що обумовлена інтенцією письменника до розмивання жанрових меж, до синтезу естетичних форм.

Дисертація В.В. Квіцинської є ґрунтовним дослідженням. Зміст роботи повною мірою демонструє належний рівень наукового мислення, ерудиції та філологічної підготовки авторки.

3. Наукова новизна одержаних результатів

Наукова новизна дослідження не викликає сумнівів і полягає передусім у вдалій спробі комплексного осмислення літературної спадщини Михайла Жука; у визначенні синтетичної своєрідності творчого мислення митця, що полягає у взаємодії живопису, літератури та музики; в цікавому аналізі поетичних, прозових та казкових творів письменника в аспекті інтермедіальності та жанрово-стильових трансформацій; нарешті, у визначенні місця творчої спадщини письменника в українському літературному процесі першої половини ХХ ст.

4. Повнота викладу основних результатів дисертації в опублікованих публікаціях, зарахованих за темою дисертації.

Зміст дисертації розкритий у семи публікаціях, з яких 2 опубліковані у виданнях, включених до переліку наукових фахових видань України з присвоєнням категорії “Б”, 1 – у в періодичному науковому виданні інших держав, які входять до Організації економічного співробітництва та розвитку та/або Європейського Союзу, 4 публікації додатково відображають результати дослідження і мають апробаційний характер.

5. Практичне значення одержаних результатів

Практичне значення наукового доробку Вікторії Віталіївни Квіцинської, полягає в тому, що його результати можуть бути імплементовані в українські літературознавчі розвідки доби першої половини ХХ ст., можуть бути використані у процесі викладання університетських курсів з літературознавства, історії української літератури, інтермедіальних студій; застосовані в процесі написання кваліфікаційних робіт.

Основні положення дисертації оприлюднено у формі доповідей на Міжнародній науковій конференції «Сучасна філологічна наука в міждисциплінарному контексті» (Київ, 8.10.2015), 38-й Всеукраїнській науково-практичній інтернет-конференції «Вітчизняна наука на зламі епох: проблеми та перспективи розвитку» (Переяслав-Хмельницький, 14.12.2017), «Actual Problems of Science and Education APSE – 2019» (Будапешт, 03.02.2019), 4-й Міжнародній науково-практичній «Fundamental and applied researches: contemporary scientific and practical solutions and approaches. Interdisciplinary prospects» (27.06.2019), а також у виступах на засіданнях і наукових семінарах кафедри української літератури, компаративістики і грінченкознавства Інституту філології Київського університету імені Бориса Грінченка.

6. Зауваження та дискусійні положення до дисертації

Але визнаючи вагомість наукового добутку Вікторії Віталіївни, теоретичне і практичне значення її дисертації для подальшого розвитку цього напрямку дослідження, вважаємо необхідним висловити декілька зауважень:

1. Найбільш дискусійною стороною безумовно вдало проведеного дослідження видається неповнота охопленого ним матеріалу. У тексті дисертації позиція дисертантки з цього питання загалом окреслена, проте, думаю, потребує конкретизації.

2. Простежені та прокоментовані дослідницею інтермедіальні аспекти творчості М. Жука виявилися значно ширшими, ніж можна було очікувати від попереднього представлення його як «художника і письменника», та охопили різні види мистецтва. Проте у висновках фактично не висвітлена залежність конкретних інтермедіальних взаємодій із жанровими домінантами творчості М. Жука. Тож прошу прокоментувати, чи простежується зв'язок між певними жанровими особливостями творів і художньо опрацьованими автором міжмистецькими контактами.

3. Стильова парадигма раннього модернізму є, безумовно, складною для інтерпретації та класифікування. Дисертантка вписує літературну спадщину М. Жука в дилему імпресіонізму та постімпресіонізму, застосовуючи для пояснення цього феномена теорію зустрічних течій. Проте, як видно з аналізу конкретних творів, мала проза письменника виходить далеко за межі імпресіонізму, розгортаючись у значно ширших стильових площинах. Чи працює концепція О. Веселовського в цьому полі?

4. Дисертантка наводить дуже влучні спостереження щодо перегуків та впливів казок М. Жука із більш ранніми творами українських письменників, проте світовий контекст, як видається, майже не зачіпає. Прощу прокоментувати, це зумовлене відсутністю таких перегуків і впливів чи іншими причинами?

З аналізу тексту дисертації офіційним опонентом вбачається дотримання здобувачкою вимог академічної доброчесності в повному обсязі.

7. Загальна оцінка дисертації

Проте висловлені зауваження мають характер побажань і ніяк не зменшують новизни, теоретичного та практичного значення рецензованого дослідження – самостійного, ґрунтовного і такого, що має перспективу подальших розвідок.

Дисертаційна робота «Інтермедіальні модифікації у творчості Михайла Жука» відповідає порядку проведення експерименту з присудження ступеня доктора філософії, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України № 167 від 6 березня 2019 р. (зі змінами) та наказу Міністерства освіти і науки України № 40 від 12 січня 2017 р. (зі змінами), а її авторка **Квiцинська Вікторія Віталіївна** заслуговує на присудження ступеня доктора філософії зі спеціальності 035 «Філологія».

Доктор філологічних наук, професор
кафедри англійської філології та перекладу
проректор з наукової діяльності
Університету імені Альфреда Нобеля

Г.А. Степанова

